

Ermeni - Haçlı İlişkileri

Kerra Altuğ*

Doğu Anadolu, tarih boyunca birçok topluluğa ve çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Burada yaşayan topluluklardan biri de Ermenilerdir. Türkler ile Ermeniler'in Anadolu'da karşılaşma ve bir arada yaşama süreci XI. yüzyılın ilk yarısında Selçuklular'ın Anadolu'ya girmesiyle başlamıştır. Önceleri yaşanan problemler ve zorluklar, tarafların birbirini tanımaları ve devlet düzeninin sağlanmasıyla aşılmıştır. Ancak daha sonraları dışarıdan Anadolu ve yakın çevresine gerçekleştirilen müdahaleler ve siyasî beklentiler yeni gelişmeleri de beraberinde getirmiştir ki, bu müdahaleler Ermeniler'in Anadolu'daki yaşantılarını ve politikalarını da etkilemiş ve yönlendirmiştir¹.

Selçuklular devrinde Anadolu'da yaşayan Ermeniler'in siyasî ve sosyal durumlarını Selçuklular ve Türk beylikleri, Bizans İmparatorluğu, Haçlılar, Moğollar ve Memlukler'in bölgedeki faaliyetleri etkilemiş ve şekillendirmiştir. Adı geçen bu güçlerin Anadolu'ya yönelik siyasetlerinde Ermeniler mutlaka yer almış ve politikalarının bir kısmını Ermeniler ile ilişkiler oluşturmuştur².

Bizans hâkimiyetindeki Anadolu'da vuku bulan Selçuklu fetih ve yerleşme hare-

ketlerinden önce, Doğu Karadeniz kıyıları, Gürcistan ve Armenia (Van Gölü - Batum arası) memleketleri, (Gence, Dovin, Nahçıvan, Tiflis, Hoy ve Tebriz gibi Müslüman emîrlüklerin hâkimiyetleri altındaki şehir ve yöreler dışında), Bizans İmparatorluğu'na tâbi Ermeni Bagratuni hanedanının yönetiminde bulunuyordu³. Aynı Bagratuni sülalesinin başka bir kolu da Bayburt-İspir-Oltu bölgesinde hüküm sürüyordu. Bu kolun meşhur prensi Davit, Erzurum, Pasinler, Malazgirt, Erciş ve Eleşkirt gibi şehir ve kaleleri ele geçirek hâkimiyet sahasını genişletmişti. Fakat Davit'in öldürülmesi (31 Mart 1000) üzerine, Bizans imparatoru II. Basileios (976-1025), Bizans'a tâbi olan Davit'in memleketlerini İmparatorluğa bağladı. Bölgedeki diğer Ermeni prens ve beylerini de kendisine bağlayıp himayesine aldı⁴.

Vasपुरakan adı verilen Van Gölü havzası ise Ermeni Ardzruni ailesinin yönetiminde idi. Havzanın doğu tarafı bu aileden Gurgen Haçik'in, güney tarafları da kardeşi Senekerim (990-1006)'in elinde idi. Haçik'in ölümü (1004) üzerine bölgenin tamamı Senekerim'in hâkimiyetine geçmiştir⁵.

Görüldüğü üzere Selçuklular'dan önce Van Gölü havzasından Batum'a kadar uzanan memleketler çeşitli Ermeni ailelerinin idaresinde, siyasî birlikten uzak bir haldeydi.

Öte yandan, daha Selçuklu Devleti (1040-1157) kurulmadan, devletin kurucularından Çağrı Bey, imparator II. Basileios zamanında Doğu Anadolu'ya kadar uzanan bir sefer düzenledi (1016-1021)⁶. Çağrı Bey'den

(*) *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yüksek Lisans Öğrencisi.*

- (1) Mehmet Ersan, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler, Ankara 2007, s. XI, XVII.
- (2) Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. XI.
- (3) Ali Sevim, Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri, Ankara 1983, s. 7-8.
- (4) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 8; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 11 vd.
- (5) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 9.
- (6) O sıralarda daha devlet kurmamış olan Selçuklular, Karahanlı ve Gazneliler'in baskı ve hücumlarına maruz kalıyorlardı. Çaresiz kalan Selçuklular da yer-yurt arayışındaydılar. Bu amaçla Çağrı Bey, üç bin kişilik bir süvari kuvvetiyle Maverünnehr'den çıkıp battıya doğru Horasan-İran-Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya

sonra Azerbaycan'a gelen Oğuzlar/Türkmenler de Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerine akınlar yaparak Ermenileri sıkıştırmışlardır⁷.

Çağrı Bey ve Oğuzlar/Türkmenlerin Doğu Anadolu ve yakın bölgelere yaptıkları akınlar nedeniyle Bizans imparatoru II. Basileios (976-1025), Doğu Anadolu'ya büyük bir sefer yaparak bölgenin güvenliği açısından buraları Bizans'a ilhak ederek (72 kale, 4.400 köy) doğrudan merkeze bağladı. Buralardaki 40.000 Ermeni'yi Orta Anadolu'ya tehcir ederek Kayseri, Sivas ve civarına yerleştirdi (1022 ve takip eden yıllar). Böylece Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da Ermeni ve Gürcü devleti kalmadı. Bizans yönetimi ve İstanbul Ortodoks Kilisesi Ermeniler'e baskı yaptılar, ağır vergiler koydular, kilise ve manastırlarını işgal ettiler. Böylece Orta Anadolu'ya tehcir edilen Ermeniler buralarda da rahat edemediler; dinî, siyasî, etnik baskı ve soykırıma uğradılar. Doğudan gelen Türk akınları ve Bizans'ın ağır muameleleri nedeniyle, Kayseri-Sivas taraflarındaki Ermeniler, dağılıp güney bölgelere göç ederek, Elazığ (Harpur), Maraş, Malatya, Urfa, Çukurova şehir ve bölgelerine gittiler. Buralarda çoğalmaya başladılar⁸.

Büyük Selçuklu Devleti kurulduktan sonra Selçuklular ve Oğuzlar/Türkmenler, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da akınlara ve kalıcı fetihlere başladılar. Bu harekât Malazgirt Savaşı'na (1071) kadar devam etti. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklular ve Oğuz beyleri Anadolu'yu fethetmeye başladılar. Fethedilen şehir ve bölgelerdeki gayrimüslim halka iyi davranıldı. Sultan Melik-şah, Ermeni kilisesi ve din adamlarına vergi muafiyeti bile tanıdı⁹.

Bu arada Kutalmış-oğlu I. Süleyman-şah, Orta ve Batı Anadolu'da fethettiği bölgelerde Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1075)¹⁰.

Orta Çağ'da, dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik sebeplere dayalı olarak Avrupa'dan

İslam dünyasına düzenlenen askerî seferlere (1096-1270) Haçlı Seferleri denilir¹¹.

Haçlı Seferlerinin hedefi olarak gösterilen Kudüs, Hz. Ömer zamanında fethedildiği 638 yılından beri Müslüman hâkimiyetindeydi. Bu tarihten beri Bizans ve diğer Hristiyanlardan bir hareket görülmedi. Ancak Batı Hristiyan dünyası, Avrupa'da meydana gelen olumsuz gelişmelerin etkisi ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmesini bahane ederek harekete geçmeye karar verdi. Haçlılar, yüzyıllardan beri Akdeniz çevresine hâkim bulunan Müslümanların gücünü kıracağına ve Anadolu'ya yerleşen Türkleri buradan atarak bu topraklara sahip olacaklarına inanıyorlardı¹².

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçuklular ve bunlara bağlı Oğuzlar bütün Anadolu'yu kapsayacak fetihlere başladılar. 1074 yılında Bizans imparatoru VII. Mikhaıl Dukas (1071-1078), o zamana kadar Hristiyan dünyasının doğu sınırını korumak görevini üstlenmiş olan Bizans'ın askerî bakımdan düştüğü zaafiyeti gidermek üzere, Papalık aracılığıyla Avrupa'dan Türkler'e karşı ücretli asker yardımı istedi. Papa Gregorius (1073-1085) bu yardım çağrısını olumlu karşıladı. Ancak Bizans'ın bu isteği hemen yerine getirilemedi. Daha sonra aynı talep Papa II.

ulaştı. Van Gölü bölgesine girdi. Vaspurakan kralı Senekerim'in gönderdiği kuvvetleri bozguna uğrattı. Çağrı Bey, bu bölgedeki başarılı harekâtın sonra, daha kuzeye Nahçıvan taraflarına yönelerek Gürcü memleketlerine girdi. Buralarda da başarılı akınlarda bulunduktan sonra Maverâünnehr'e geri döndü (İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akımı (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 259-274; Mehmet Altay Köymen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, c. I, Kuruluş Devri, Ankara 1979, s. 104-112; Ali Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 11-12; a. mlf, "Çağrı Bey", DİA, c. VIII, s. 184; Osman G. Özgüdenli, Selçuklular, c. I, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157), İstanbul 2013, s. 54-55).

(7) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 12.

(8) Rene Grousset, Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005, s. 540-541, 567; Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 9, 13, 21; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 6-8, 14 vd., 19 vd.

(9) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 14-19; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 19 vd., 34.

(10) Türkiye Selçukluları hakkında toplu bilgi için bkz.: Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. 8, İstanbul 1988, s. 209-382; Ali Öngül, Selçuklular Tarihi, c. 2, Anadolu Selçukluları ve Beylikler, İstanbul 2014, 2. bs., s. 1-251.

(11) Toplu bilgi için bkz.: Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. I, II, III, trc. Fikret İşıltan, Ankara 1986, 1987; Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, İstanbul 2004 (2. bs.); a. mlf, "Haçlılar", DİA, c. XIV, s. 525-546.

(12) Işın Demirkent, "Haçlılar", DİA, c. XIV, s. 526.

Urbanus (1088-1099) ile imparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118) arasında tekrar görüşüldü¹³.

İmparatorun yardım isteğini kabul eden Urbanus, ücretli asker toplamak yerine, Batı'nın şövalyelerini, topraksız köylülerini, fakirlerini, para ve toprak sahibi olacakları, dine ve din kardeşlerine yardım etmenin sevabına kavuşacakları vaadiyle Doğu'ya askeri seferlere katılmaya davet etti. Böylece Avrupa'da din adamları, şövalyeler, krallar vs. halkı seferlere teşvik ve davet ettiler. İlk ordular 1096 yılında toplanarak yola çıktılar¹⁴.

Anadolu'nun güneyinde, Ceyhan ve Seyhan ırmaklarının suladığı Çukurova yöresi, Mersin, Ayas, Anazarba, Kozan v.s. gibi şehirlerin kapsadığı bölgeye İlk ve Orta Çağ'larda "Kilikya" denilmiştir. Bizans'ın tehcir ve kötü davranışından sonra Maraş, Urfa ve Kilikya'ya gelen Ermeniler, bazı prenslerin liderliğinde bölgede "prenslik", "baronluk", "krallık" denilen siyasî oluşumlar teşkil ettiler. Bu Ermeni siyasî oluşumları, zamana ve şartlara göre Selçuklular'a, Bizans'a, Haçlılar'a, Papalık'a, Moğollar'a tâbi olmuşlardır¹⁵.

Ermeni dünyasında bir kaleye sahip olup üç beş askeri bulunan kişi derebeyidir, prensdir. İşte Ermeni prenslerinden Philaretos Brachamios, Antakya, Maraş, Urfa, Harput, Tarsus ve çevrelerine hâkim oldu; buralarda bir Ermeni Prensliği kurdu. Philaretos, bir taraftan Bizans'a tâbi görünmek, diğer taraftan da Büyük Selçuklu Devleti'ne yıllık vergi ödeyip tâbiyet arzetmek suretiyle prensliğini muhafaza etmekte idi. Philaretos'tan sonra emrindeki reislerden Gabriel Malatya'yı, Thoros Urfa'yı, Kogh Vasil Raban, Göksun, Rum-kale'yi aldı. Bunlar da Haçlılarla işbirliği yapacaklardır¹⁶.

Philaretos'un Urfa'ya gittiği bir sırada, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Süleyman-şah, Antakya'dan gelen bir davet üzerine gidip şehri fethetti (12 Aralık 1084). Daha sonrala-

rı Çukurova'daki şehir ve kaleler de I. Süleyman-şah'ın eline geçecektir¹⁷.

Ermeniler, Selçuklular zamanında idarî, hukukî, dinî bakımlardan serbest ve rahat bir hayat yaşamışlardır. Buna rağmen Haçlılarla işbirliği yaptılar. Urfa'yı Haçlılara teslim edip onların orada ilk Haçlı devletini kurmalarına yardım ettiler. Yine Selçuklu idaresindeki Antakya, Firuz adlı bir dönme Ermeni'nin ihanetiyle Haçlıların eline geçti (Haziran 1098). Ermeniler, Güney-doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de meydana gelen olaylarda Haçlıların yanında yer aldılar, onlara yardım ettiler¹⁸.

I. Haçlı ordusu Konya'dan sonra Antakya'ya hangi güzergâhtan ilerleyeceğini araştırmaya başladı. Ereğli'den sonra Gülek Boğazı'nı aşmak zor ve uzun sürecekti. Bu geçide girmek yerine kuzeydoğuya yönelip Maraş üzerinden güneye Antakya'ya gitmeyi tercih ettiler. Üstelik bu bölge kendilerine dost Ermenilerin elinde bulunuyordu. Bir süre önce Bizans tarafından Doğu Anadolu'daki eski yurtlarından sürülen Ermeniler şimdi Kilikya dağlarından (Orta Toroslar) Fırat'a doğru uzanan topraklarda oturuyorlardı. Onlar da Haçlılar gibi Bizanslılardan nefret ediyorlardı. Böylece Haçlılar bu bölgeye yöneldiler ve Ermeniler tarafından sevinçle karşılandılar¹⁹.

Bu arada ana Haçlı ordusu daha Ereğli'de iken, Haçlı liderlerinden Bohemond'un yeğeni Tankred ile Godefroi'nin kardeşi Baudouin'in kumandasında ana ordudan ayrılan iki grup, Gülek Boğazı'nı ayrı ayrı geçip Çukurova'ya indi. Niyetleri burada Türklerin elinde bulunan şehirleri zaptetmek idi. Aslın-

(13) Demirkent, "Haçlılar", s. 526; a. mlf, Haçlı Seferleri, s. 2.

(14) Demirkent, "Haçlılar", s. 526.

(15) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 26-28; Mehlika Aktok Kaşgarlı, Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi, Ankara 1990, s. XI, 1 vd.; Ersan Anadolu'da Ermeniler, s. 10.

(16) Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 37 vd.

(17) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 21-25; Kaşgarlı, Kilikya Ermeni Baronluğu, s. 3, 36 vd.; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 40-42.

(18) Sevim, Selçuklu-Ermeni İlişkileri, s. 26-28; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 10.

(19) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 37.

da Tankred ile Baudouin'i bu girişime sürükleyen Ermeniler olmuştu. Nitekim Baudouin daha İznik'te iken Bagrat adlı bir Ermeni'yle dost olmuş ve onu hizmetine almıştı. Bagrat, durmadan Baudouin'i Ermeniler'e yardım etmesi için teşvik ediyor ve kardeşi Kogh Vasil'in de hüküm sürdüğü Fırat bölgesine çağırıyordu. Bu teklif Baudouin'e çok cazip geldi. Fakat Tankred'in Çukurova'ya hareketi onu da oraya gitmeye zorladı. Zira Baudouin, hem Tankred'in buradaki Ermenilerle teması geçen ilk kişi olmasını istemiyor, hem de Akdeniz'e kıyı olan bu bölgeyi Normanlar'a kaptırmak istemiyordu.

Tankred'in Çukurova'ya gelişiyle Tarsus, Adana, Misis (Masisa)'teki Türk garnizonları çekildiler. Fakat Tankred zaptettiği bu şehirleri elinde tutamadı. Hemen peşinden daha büyük birliklerle gelen Baudouin'e teslim etmek zorunda kaldı. Ancak Tankred'in bölgeden ayrılıp gitmesinden sonra Baudouin de burada fazla kalamadı. Ermeni Bagrat'ın devamlı ısrarlarının yanı sıra şimdi Urfa'nın Ermeni hâkimi Thoros da kendisini davet ediyordu. Doğuda kendisine bağımsız bir hâkimiyet kurma düşüncesinde olan Baudouin için bu davet bulunmaz bir fırsattı. Önce, Maraş'a ulaşmış olan ana Haçlı ordusuna gidip ağabeyi Godefroi'den bir miktar asker aldı. Fırat'ın doğusunda bulunan Urfa, bölgenin en önemli ve zengin şehriydi. O sıralarda Büyük Selçuklu hâkimiyetinde bulunan Urfa'da Ermeni halkın idaresi Thoros adlı birisine bırakılmıştı. Thoros, Sultan Melik-şah ve kardeşi Suriye Meliki Tutuş'un ölümünden (1095) sonra şehrin tüm idaresini ele geçirmişti. Ancak etraftaki Türk beylerine karşı varlığını ve bağımsızlığını korumak için Haçlı komutanı Baudouin'i şehre davet etti. Ama Baudouin'in asıl niyeti Ermenilerin elinde bulunan şehir ve bölgelerde kendi hâkimiyetini kurmaktı. Nihayet Baudouin, Urfa'ya gitti ve kısa bir süre sonra Thoros'u bertaraf ederek burada ilk Haçlı devletini (Urfa Haçlı Kontluğu) kurdu (10 Mart 1098)²⁰.

Baudouin, Urfa civarındaki bazı kalelerle Samsat (Sümeysat) ve Suruç şehirlerini

ele geçirdi. Zengin bir Ermeni'nin kızıyla evlendi. Antakya'dan gelen bir miktar Haçlı askeri de Baudouin'e katıldı. Böylece güçlenen Baudouin, Ermenilere sırt çevirdi. Ermenileri buldukları mevkiilerden uzaklaştırdığı gibi, onlara ait toprakları da kendi adamlarına verdi. Ermenilerin vergileri artırıldı. Bu olumsuz gelişme ve icraatlar Ermenileri Baudouin'den kurtulmak için ona suikast hazırlamaya itti. Suikast planını öğrenen Baudouin, suikastçıları yakalatıp işkence etti, hapse attı; canlarını bağışlamak için on binlerce altın aldı. Baudouin'in bu acımasız davranışı Ermenileri sindirdi. Ermeniler büyük ümitlerle davet edip bekledikleri Batılı dindaşlarının kendileri hakkındaki gerçek düşüncelerini de böylece yaşayarak anlamaya, öğrenmeye başladılar²¹.

Urfa kontu Baudouin, Kudüs kralı ağabeyi Godefroi'nin ölümü (18 Temmuz 1100) üzerine, krallığı devralmak için Kudüs'e gitti. Urfa'nın idaresini kuzeni Baudouin du Bourg'a bıraktı. Daha sonra, Türklerle savaşlar, Haçlı liderleri arasındaki mücadelelerden faydalanmak isteyen Ermeniler, Haçlı hâkimiyetinden kurtulmak istedilerse de başarılı olamadılar. Yeni kont Baudouin du Bourg da Ermeniler'e sert davrandı. Kont Baudouin, Malatya hâkimi Ermeni Gabriel'in kızı ile evlendi. Mal ve paraya çok düşkün olan Baudouin, adamlarına borcu olduğunu söyleyerek, zengin kayınpederi Gabriel'den 30.000 dinar aldı. Sonra Ermeniler'in elinde bulunan Raban (bugünkü Araban ilçesi), Keysun (Göksun), Gerger, Birecik gibi şehirleri ele geçirdi²².

Keysun ve Raban'da 1082 yılından beri Philaretos'a bağlı olarak Kogh Vasil adlı bir Ermeni hâkim bulunuyordu. Kogh Vasil, Urfa'ya yerleşen Haçlılarla mücadeleli bir

(20) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 37-37, 73-81; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 52 vd. Urfa Haçlı Kontluğu hak. ayrıca bkz.: Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), c. I, Ankara 1990; a. mlf, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), c. II, Ankara 1987; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 53 vd.

(21) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 56-57.

(22) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75-76; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 56-64.

hayat sürdü. Bazen şehir ve kaleleri elinden alındı. Hâkimiyetini sürdürebilmek için zaman zaman Haçlılarla işbirliği yaptı. Kendisi öldükten (1112) sonra yerine geçen oğlu Dıga Vasil de annesinin yardımıyla, Haçlılara tavizler vererek varlığını sürdürmeye çalıştı. Ancak sonunda Urfa Haçlı kontu Baudouin du Bourg, Dıga Vasil'e baskı ve işkenceler yaparak, bütün şehir ve topraklarını elinden aldı (1116)²³.

Selçuklular'ın Musul atabeği İmadeddin Zengi, Haçlılar elindeki Urfa'yı ele geçirdi (1144). Zengi, bundan bir süre sonra öldü (1146). Onun ölümü, eski Urfa kontu Joscelin'e şehri ele geçirme ümidi verdi. Ancak Zengi'nin oğlu Halep atabeği Nureddin Mahmud, Urfa'daki Türk garnizonunu uyardı. Buna rağmen şehirdeki Ermeniler, Zengi'nin kendilerine iyi davranışını unutup kapıları Joscelin'e açtılar. Türk garnizonu iç kaleye çekildi. Nureddin Mahmud, kuvvetlerini toplayıp Urfa üzerine yürüdü. Joscelin şehirden kaçmaya çalıştı. Ettikleri ihanetin cezasından korkan Ermeniler de onunla hareket ettiler. Türkler, hem Haçlıları hem de Ermenileri kılıçtan geçirdiler. Böylece Urfa Haçlı Kontluğu sona erdi²⁴.

Aslında Urfa ve çevresindeki Ermeniler, Haçlılardan çok kötülük görmüşlerdir. Bununla birlikte Haçlıları başlarından atamadılar. Ermeni yazar Urfalı Mateos, Haçlıların Ermenilere yaptıklarını uzun uzadıya anlatır²⁵.

Öte yandan Antakya'yı kuşatan I. Haçlı ordusu, Firuz adlı dönme bir Ermeni'nin ihaneti sonucu şehri ele geçirdi (3 Haziran 1098). Şehrin idaresi Haçlı reislerinden Bohemond'a verildi ve burada ikinci Haçlı devleti (Antakya Haçlı Prinkepsliği) kuruldu²⁶. Selçuklu fethine kadar Akdeniz bölgesi ve Çukurova'da Bizans hâkimiyetinde kalan yerler vardı. Çukurova ve çevresinin Ermeniler ve Haçlılar tarafından işgali üzerine Bizans imparatorları buraları geri almak için seferler düzenlediler. Ancak Ermeniler'in Haçlılar tarafını tutması yüzünden başarılı olamadılar²⁷.

Bundan sonra Ermeniler, bölgedeki Haçlılar, Bizanslılar, Selçuklular, Eyyubiler ve Memluklerle sürekli mücadele halinde oldular. Bazı şehir ve kalelerini adı geçen devletlere kapturdular. Dindaşları Haçlılar tarafından aşağılandılar. Sonunda Ermeni prensliği ve Haçlı devletleri Memlukler tarafından ortadan kaldırıldı²⁸.

Türkler'in Anadolu'yu fethine tepki olarak gerçekleştirilen Haçlı Seferlerinin Ermeniler açısından da önemli sonuçları olmuştur. Kilikya Ermeni Baronluğu'nun kuruluş dayanağı I. Haçlı Seferidir. Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetinin kurulmasından sonra, huzur ve güven ortamına kavuşmalarına rağmen Ermeniler, dinî duygularının etkisi ve Avrupalıların kendilerini Türk hâkimiyetinden kurtaracakları düşüncesiyle, Türkler'e ihanet etmişler, Haçlılara'a her türlü yardımı yapmışlardır²⁹.

Sonuç olarak, Doğu Anadolu'da bir Hristiyan topluluk olan Ermenileri, yine bir Hristiyan devlet olan Bizans İmparatorluğu ortadan kaldırmıştır.³⁰ Ermeniler, göçürdükleri ve göç ettikleri Orta Fırat boylarında ve Kilikya bölgesinde, kurtarıcı olarak gördükleri Haçlılar tarafından yine kötü muamele gördüler; şehir ve toprakları ellerinden alındı. Siyasi varlıklarını devam ettirebilmek için bölgeye hâkim devletlerle iyi geçinmeye çalıştılar. Sonunda Memluk devleti tarafından ortadan kaldırıldılar.

(23) Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 68-70, 71, 74.

(24) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 78-81; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 65-67, 71.

(25) Urfalı Mateos Vekaynamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Türkçe çev. Hrant D. Andreasyan, II. Baskı Ankara 1987, s. 229-230; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 67.

(26) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 38 vd., 81-97.

(27) Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 81.

(28) Kaşkarlı, Kilikya Ermeni Baronluğu Tarihi, s. 29-117; Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 107 vd.

(29) Ersan, Anadolu'da Ermeniler, s. 9.

(30) Ortaçağ da yaşamış aynı zamanda Ermeni din adamı olan ve tarihçilerin "Urfalı Mateos" diye adlandırdıkları ve XI. yüzyıl sonu ile XII. yüzyıl başlarında yaşamış olan ve yaşadığı dönemdeki olayları görgü şahidi olmak sıfatıyla anlatan Ermeni müellifi Mathieo/Mateos "Vekayi-Name" adlı eserinde: Türklerin daha Anadolu'ya yerleşmedikleri 1071 öncesi yıllarda (Yunanlıların mirasçısı olduklarını söyledikleri) Bizanslılar tarafından Ermenilerin nasıl yerlerinden yurtlarından Anadolu'ya dağıldıklarını anlatır. (Fazla bilgi için bkzn: Urfalı Mateos, Vekayi-Name (952-1136) , II. Baskı Ankara 1987, s.43)